

УДК 811'111'81'3

В.В. Свченко,

кандидат філологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОБОТА НАД ЛЕКСИЧНИМ МАТЕРІАЛОМ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ЕТАПІВ ФОРМУВАННЯ МОВНОГО Й МОВЛЕННЄВОГО КОМПОНЕНТІВ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЧИТАННЯ)

У статті розглядаються основні аспекти роботи з лексичним матеріалом художнього тексту. Рівень володіння мовним кодом вважається важливим не тільки з точки зору декодування тексту, а також з точки зору адекватного розуміння мовного коду епохи, у якому текст створювався, індивідуального стилю автора твору та його художньо-естетичних позицій. Пропонується принцип градації відбору лексики з метою формування різних рівнів мовної й мовленнєвої компетенції студентів у відповідності до норм сучасної англійської мови.

Останнім часом видавництво "Нова Книга" опублікувало чотири книжки з домашнього читання у серії "Use literature to learn English", з яких дві адаптовані для рівня Intermediate-Upper Intermediate: Agatha Christie. The Case of the Rich Woman (2004); The Million Pound Banknote. Short Stories by American Writers (2005) й дві неадаптовані для рівня Upper Intermediate-Advanced: Lucy Montgomery. Anne of Green Gables (2003, 2006), William Somerset Maugham. Theatre (2002, 2006) і третя – для рівня Advanced: Wilkie Collins. The Moonstone [1; 2; 3; 4; 5].

В основу концепції домашнього читання, яка знайшла відображення у цьому циклі, покладено принцип "повільного читання", що бере свій початок у педагогічній діяльності, статтях видатного ученого-лінгвіста академіка Л.В. Щерби та його учнів [6: 26-45, 97-110]. Крім того, у серії зроблена спроба реалізувати основні положення загальної теорії аргументації, які були розроблені іноземними та вітчизняними науковцями за останні роки [7; 8].

Традиційно, як відомо, основна увага на практичних заняттях з домашнього читання приділяється розвитку вмінь усного мовлення й збагаченню лексичного запасу студентів на основі вивчення мови художнього тексту й обговорення проблем, які розглядаються у літературному творі.

У такому випадку вузько специфічного трактування мети домашнього читання ігнорується прагматико-аргументативний потенціал художнього тексту, який може слугувати основою для формування критичного мислення й дискусійних умінь студентів [9]. Також недостатньо повно аналізуються й, як наслідок цього, недостатньо повно сприймаються студентами деякі аспекти художнього тексту: з одного боку, як прояву особового типу дискурсу, у якому на читача спрямовано здійснення когнітивного, емоційного, інтелектуального, прагматичного, соціолінгвістичного й соціокультурного впливу, а з іншого боку, як тексту художньої літератури, правильність сприйняття якого залежить від рівня володіння мовним кодом і загальним фоном знань. Рівень володіння мовним кодом під час роботи з художнім текстом іноді набуває важливого значення не тільки з точки зору декодування тексту, а також з точки зору адекватного розуміння мовного коду епохи, у якому цей текст створювався й індивідуального стилю автора твору та його художньо-естетичних позицій автора.

У серії книг з домашнього читання, що пропонується, художній текст розглядається як форма писемної комунікації й домашнє читання як аспект вивчення іноземної мови набуває мети, перш за все, навчання сприйняття літературного тексту як окремої форми писемної комунікації у його різноаспектності, різноманітності і багатогранності через адекватне розуміння студентами соціо-культурного фону, через сприйняття смислових установок тексту, через розуміння й аналіз розвитку сюжету, взаємовідносин між персонажами; через аналіз мовних та художніх засобів, а також шляхом розвитку критичного мислення студентів, їх умінь навести переконливі аргументи під час ведення дискусії по обговоренню літературного тексту. Правильність сприйняття літературного тексту забезпечується не тільки аналізом лінгвістичних засобів, але й необхідним загальним фоном знань, комунікативним фоном, а літературний текст сприймається в осередку культурного простору, у якому цей текст створювався, й увага студентів зосереджується на більш широкому розумінні художнього твору [10: 108].

Таке розуміння мети домашнього читання щільно пов'язане з формуванням комунікативної компетенції студентів, яка складається з мовного, мовленнєвого та соціокультурного компонентів, з підвищенням філологічної компетентності студентів, з формуванням умінь критичного мислення в умовах аргументативного дискурсу, а також умінь визначення основних стратегій аналізу, оцінювання і побудови аргументативного дискурсу [9: 85-89].

Отже, у серії книг, що пропонуються, реалізується стратегія домашнього читання, яка розглядає навчання адекватного розуміння літературного тексту як цілісної одиниці у параметрах сприйняття художнього тексту, а також передбачає формування навичок володіння мовним кодом. Технологія роботи над художнім текстом спрямована на формування всіх складових комунікативної компетенції, домінантною з яких вважається соціальнокультурний компонент, що передбачає розвиток умінь розуміння соціокультурного фону художнього тексту, його проблематики і художньо-стилістичних особливостей, розвиток культури мовлення, навчання сприйняття іноземної мови у мовному, жанрово-стильовому і культурологічно-часовому контексті.

Одним із основних етапів формування мовного компонента комунікативної компетенції є формування лексичної компетенції, що досягається за допомогою блока лексичних вправ (Language Section).

Лексичні вправи і завдання є різними за своїм рівнем і спрямованістю, але головним наскрізним принципом у роботі над словом у художньому тексті вважається увага до функціонального вживання лексики. Це пов'язано з тим, що твори, які пропонуються, написано у дев'ятнадцятому сторіччі або у першій половині двадцятого сторіччя, й ефект вживання деяких лексем із часом змінився. Таким чином, у лексичних вправах робиться спроба відокремити лексику, яка вживається автором як нейтральна або літературна у його часовому й соціокультурному просторі й може сприйматися як застаріла у сучасній англійській мові, від лексики, яка до цього часу активно вживається у формальному чи неформальному спілкуванні; а також від лексики, яка застосовується автором для створення деякого стилістичного ефекту, емоційного впливу на читача, мовної характеристики персонажу й може неадекватно або неповно сприйматися у сучасному соціокультурному контексті.

Наприклад, у книжці Сомерсета Поема "Театр": один із персонажів каже: "By gum, if I had your looks what an astor I'd have been". Вираз "By gum" був розмовним і вживався у неформальному спілкуванні за часи С. Моема для вираження здивування, але у сучасній англійській мові він може сприйматися як застаріле і його вживання функціонально обмежене [11].

Отже, за метою формування різних рівнів мовної компетенції студентів у відповідності до норм сучасної англійської мови лексика, яка пропонується у лексичних вправах, відбирається за наступним принципом:

- а) лексика, яка пропонується для розвитку автоматизованого навику;
- б) лексика, яка уживається у сучасній англійській мові й може бути актуалізована, але функціональне навантаження якої змінилося з часом;
- в) лексика, яка пропонується для пасивного засвоєння і знання якої полегшує розуміння тексту чи сприяє розумінню стилізованої колористики тексту;
- г) лексика застарілого шару, яка не передбачає актуалізації чи пасивного засвоєння, але недостатнє знання особливостей вживання якої може створювати певні труднощі у студентів і перешкоджати чи заважати адекватному розумінню художнього твору у його соціокультурному і часовому просторі.

Крім того, оскільки серед авторів, що пропонуються, є письменники-представники не тільки британської, але й американської, канадської літератур, у роботі над лексикою також звертається увага на різницю між варіантами англійської мови.

За метою і складністю лексичні вправи і завдання можна поділити на три рівні. Вправи усіх рівнів складають блоки, які базуються на двох основних принципах: (1) поступове наростання труднощів; (2) різноаспектне, різнофункціональне опрацювання лексики, яка пропонується. Передбачено, що частина вправ і завдань обов'язково виділяється для самостійної роботи студентів.

Метою лексичних вправ першого рівня є, перш за все, актуалізація лексики, яка пропонується для розвитку автоматизованого навику, й яка вживається у сучасному спілкуванні. Для виконання вправ і завдань першого рівня достатньо знати основне словникове значення лексичної одиниці. Традиційно значна увага приділяється проблемним аспектам англійської лексики: вживанню фразових дієслів, розумінню й вживанню сталих виразів, вірному вживанню прикметників, а також поповненню лексичного запасу студентів і роботі над нейтральною лексикою широкого аспекту функціонування. Лексичні вправи цього рівня спрямовані, таким чином, на розкриття потенціалу тексту, на розвиток лексичного запасу студентів з урахуванням адекватності його вживання у сучасних умовах спілкування. При складанні лексичних вправ цього рівня також ураховується принцип вживання лексичних одиниць у різних контекстуальних оточеннях за межами художнього твору, що допомагає повніше розкрити комунікативно-функціональний потенціал лексики.

Наприклад:

1. Learn the words and expressions given in the suggested list of useful words and expressions. Recall the situations from the text in which they are used.
2. Look at these sentences. Pick out the missing words from the list on the right.
3. Make sure you know the meaning of the phrasal verbs. Match the verbs on the left with their meaning on the right.
4. What are the ten words?
5. Complete the crosswords remembering the words from the text.
6. Complete the puzzle and find out what the word down is.
7. Check up your knowledge of the theatrical vocabulary. Fill in the spaces with the words in the box.
8. Pick up the names of the occupations from the bubbles for the following professional or non-professional activities of people (using their description).

Другий рівень лексичних вправ і завдань спрямований на розкриття значення лексичних одиниць, у тому числі специфіки їхнього контекстуального функціонування; на розмежування полісемантичних значень, синонімічних відтінків значення лексичних одиниць тощо. Студентам пропонується пояснити значення слів та словосполучень у реченнях з тексту, прокоментувати контекстуальне вживання слова, пояснити семантичні відповідності тощо. Поряд з широковідомими типами завдань тут також пропонуються завдання, які враховують функціональне навантаження мовних одиниць.

Метою лексичних вправ цього рівня є вивчення особливостей семантичної структури лексичних одиниць, які вживаються у тексті, й формування умінь і навичок їх адекватного розуміння та вживання у сучасному комунікативному контексті.

Наприклад:

1. Out of three options given below for each sentence choose the one which is closest in meaning to the word or phrase in bold type.
2. Choose the best alternative to complete the sentences with suitable words, describing people's state (people's feeling or reactions; events and people's attitudes). Etc.
3. Match the words with their meaning.
4. Find the opposites to the following words.
5. Here are some sentences from the text. What do you think the words in bold type mean?
6. Check you know the meaning of these words and phrases which are used in American English. Match the words from American English on the left with their British synonyms and equivalents on the right.

Мета завдань третього рівня є навчання визначення стильової й художньо-експресивної різноманітності англійської лексики, її хронологічної характеристики, авторського вживання лексики та формування умінь адекватної репрезентації цієї лексики або лексичних особливостей мови персонажів у сучасному комунікативному контексті.

У лексичних вправах цього рівня пояснюється лексика застарілого шару, знання особливостей вживання якої є важливим для розуміння художнього твору у його соціокультурному і часовому просторі; книжна, офіційна або формальна лексика, а також лексика, функціональне навантаження якої змінилося з часом. Пропонується зазначити функціональну сферу вживання лексичної одиниці. Прокоментувати експресивний ефект вживання лексичних одиниць, визначити емоційно-оцінюючу роль прикметників і прислівників, розкрити авторську імплікацію, засоби створення гумору, іронії, мовленнєвої характеристики персонажів тощо.

Наприклад:

1. Mark the stylistic coloring of these words from the text in the table by putting a tick in the necessary box. Use a dictionary to help you.
2. Match the verbs or phrases which are used in the text with their less formal synonyms, more usual in modern English usage.
3. The characters of the novel use the words in the meanings what can be considered formal, literary or old-fashioned, dated in Modern English usage. Check you know the meaning with which the words are used by them.
4. Miss Clack in her narration uses some words and phrases which can be found in a particular communicative context. Can you distribute the words according to their fields of usage? Comment on the effect of the usage of these words in the text.
5. Miss Clack's views on the world and her attempts at moralizing and curing moral backsliders sometimes produce a comic effect. Comment on the emotional effect of the following lines and speak about the way it is achieved. Find other examples which you find amusing and speak on them.
6. Highlight the adverbs in the sentences from Miss Clack's narrative and comment on the way they describe the person or his/her actions and states. In what way do they show Miss Clack or her personal attitude to the people?
7. Are these sentences humorous, funny, sardonic, satirical, ironical or comic in your opinion? If so, why? What emotions and feelings on Miss Clack's part are most vividly shown here?
8. Find the following words and phrases in the text. In this context, do they denote the characters' approval, disapproval, irony, sympathy or something else? Comment on the way they show the characters' human qualities.
9. Compare the words in bold type with their synonyms. What extra meaning or emotional colouring does the narrator give by choosing these words?
10. Comment on the difference between the sentences in each pair. What effect does the narrator achieve by using these structures and these words? Speak on the way the emphasis is made in these sentences.
11. Comment on the affected manner of Miss Clack's speech and find a more usual way of expressing the same ideas.

Запропоновані технології роботи над лексичним матеріалом художнього тексту були апробовані на практичних заняттях зі студентами Інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка. Результати показали позитивну динаміку підвищення рівня мовної та мовленнєвої компетенції студентів, яка відповідає нормам сучасного спілкування. Таким чином, одержані результати підтверджують ефективність розробленої технології, яка базується на принципі функціонального розмежування лексичного матеріалу художнього твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. The Case of the Rich Woman. Eight Stories by A. Christie. Книга для читання англійською мовою. Адаптація, методична обробка, комплекс вправ, тестів і завдань, примітки В.В. Євченко і С.І. Сидоренко / Серія: Use classic literature to learn English. Рекомендовано Міністерством освіти та науки України. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 264 с.
2. W.S. Maugham. Theatre. Книга для читання англійською мовою для студентів II – III курсів. Методична і філологічна обробка тексту, комплекс вправ, тестів і завдань, довідкові матеріали і коментар В.В. Євченко і С.І. Сидоренко / Серія: Use classic literature to learn English. Рекомендовано Міністерством освіти та науки України. – Вінниця: Нова Книга, 2002; 2006. – 350 с.

3. The Million Pound Banknote. Short stories by American Writers. Abridge and adapted for academic purposes. Книга для читання англійською мовою. Адаптація, методична і філологічна обробка тексту, комплекс вправ, тестів і завдань, примітки В.В. Євченко і С.І. Сидоренко / Серія: Use classic literature to learn English. Рекомендовано Міністерством освіти та науки України. – Вінниця: Нова Книга, 2005. – 208 с.
4. J.M. Montgomery. Anne of Green Gables. Книга для читання англійською мовою для студентів факультетів іноземних мов і філологічних факультетів. Методична і філологічна обробка тексту, комплекс вправ, тестів і завдань, довідкові матеріали і коментар В.В. Євченко і С.І. Сидоренко / Серія: Use classic literature to learn English. Рекомендовано Міністерством освіти та науки України. – Вінниця: Нова Книга, 2003; 2006. – 399 с.
5. The Moonstone. A Romance by Wilkie Collins. Книга для читання англійською мовою. Комплекс вправ, тестів і завдань, довідкові матеріали і філологічний коментар В.В. Євченко, С.І. Сидоренко / Серія: Use classic literature to learn English. Рекомендовано Міністерством освіти та науки України. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 728 с.
6. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – 187 с.
7. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Киевск. нац. ун-т им. Т. Шевченко, 1997. – 312 с.
8. Есмерен, Франс Х. ван, Гроотендорст, Ров. Аргументация, коммуникация и ошибки. – С.-Пб: Васильевский остров, 1992. – 207 с.
9. Євченко В.В. Теорія аргументації як основа формування критичного мислення і дискусійних умінь в аргументативному дискурсі // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2006. – № 27. – С. 83-89.
10. Євченко В.В., Сидоренко С.І. Використання домашнього читання як засобу формування комунікативної компетенції студентів // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 19. – С. 108-112.
11. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary, New Edition. – Pearson Education and Limited, 2003. – 1950 р.

Матеріал надійшов до редакції 19.12. 2007 р.

Євченко В.В. Работа над лексическим материалом художественного текста как один с основных этапов формирования языковой и речевой компонентов коммуникативной компетенции (на материале книг для домашнего чтения).

В статье рассматриваются основные аспекты работы с лексическим материалом художественного текста. Уровень владения языковым кодом считается важным не только с точки зрения декодирования текста, а также с точки зрения адекватного понимания языкового кода эпохи, в которую создавался этот текст, индивидуального стиля автора произведения и его художественно-эстетических установок. Предлагается принцип градации в отборе лексики с целью формирования разных уровней языковой и речевой компетенции в соответствии с нормами современного английского языка.

Yevchenko V.V. Teaching the Lexical Material of the Literary Text as One of the Main Aspects of the Language and Discourse Competence Forming (Based on the Home-Reading Books.)

The article deals with the main aspects of teaching the lexical material of the literary text. The level of language competence is considered important not only for the understanding of the lexical content of the text, but also for the adequate perception of the language usage of the time when the literary text was created, of the individual language usage of the author of the text and his artistic and aesthetic tasks. With the aim of forming different levels of language and discourse competence a principal of graduation in teaching vocabulary units, viewed from Modern English literary usage, is introduced.